

A. ROSINAS

VIENA ASMENINIŲ I IR II ASMENS ĮVARDŽIŲ VARTOSENOS YPATYBĖ LIETUVIŲ SENŲJŲ RAŠTŲ KALBOJE

§ 1. Kaip žinoma, dar 1877 m. A. Becenbergeris¹ prūsienės lietuvių kalbos atšakos XVI – XVII a. rašto paminkluose yra pastebėjęs įdomų įvardžių vartosenos atvejį – tai asmeninių įvardžių savybinio kilmininko² *mano, tavo, mūsų, jūsų* vartojimą tuomet, kai juo reiškiamą priklausomybę sakinio subjektui, kitaip tariant, kai tie įvardžiai vartojami refleksyvine reikšme³, t. y. atlieka sangražinio įvardžio savybinio kilmininko funkcijas.

§ 2. Šitokiai savybinio kilmininko (*mano, tavo, mūsų, jūsų*) vartosenai Prūsijos lietuvių raštuose nemaža dėmesio skyrė A. Becenbergeris. Minėtame darbe jis pateikia įvairių argumentų, kuriais stengiasi įrodyti, kad toji vartosena buvusi taisyklinga („Ich halte ihn für völlig richtig...“⁴), t. y. lietuviška, kad tuo metu lietuvių kalboje dar nebuvo pasibaigęs sangražinio įvardžio laisvo vartojimo plėtojimas⁵. Iki XX a. septintojo dešimtmečio šiai A. Becenbergerio hipotezei, rodos, nėra niekas rimtai prieštaravęs. Bene pirmą kartą A. Becenbergerio argumentams šiems teiginiams pagrįsti rimčiau yra prieštaravęs J. Palionis⁶ ir ne be pagrindo suabejojęs refleksyvinės *mano, tavo, mūsų, jūsų* vartosenos lietuviškumu, kartu pabrėždamas, kad „... galutinai ką spręsti apie šitokios vartosenos lietuviškumą ar nelietuviškumą galima, tikrai nuodugniai ją ištyrus tiek įvairių epochų rašto paminkluose, tiek ir dabartinėse lietuvių kalbos tarmėse“⁷.

§ 3. Kadangi refleksyvinė asmeninių įvardžių vartosena būdinga ne tik Prūsijos lietuvių rašto paminklams, bet ir visiems lietuvių, latvių ir prūsų kalbų raštų

¹ A. Bezenberger, Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache, Göttingen, 1877, 254–256.

² Čia ir toliau vartojamas V. Žulio pasiūlytas terminas *savybinis* (ir *nesavybinis*) *kilmininkas*, žr. V. Žulys, Vadinamųjų nekaitomųjų įvardžių vieta lietuvių kalbos gramatinėje sistemoje, – Baltistica V (1969) 173.

³ J. Palionis, Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a., Vilnius, 1967, 192.

⁴ A. Bezenberger, Beiträge..., 254.

⁵ „Ich... nehme an, dass die in der modernen Sprache herrschende Regel bez. des Gebrauches des reflexiven Pronomens im 16. und 17. Jahrhundert nicht durchgreifende Giltigkeit hatte“, žr. A. Bezenberger, Beiträge..., 254.

⁶ J. Palionis, op. cit., 192–195.

⁷ J. Palionis, op. cit., 195.

paminklams, tai ši problema nėra vien lietuvių kalbos problema, o tampa bendrabaltiška. Todėl ją išspręsti nėra taip paprasta, nes „kalbos pakitimų ištyrimas priklauso nuo istorinių tiriamos kalbos sąlygų (sisteminių ir nesisteminių) žinojimo ir konkretaus momento, kuriuo ta kalba tyrinėjama“⁸. Taigi vienas iš svarbiausių dalykų, sprendžiant šią problemą, yra sangražinių (resp. savybinių) įvardžių sistemos ištyrimas senuosiuose rašto paminkluose. Į tai nėra kreipę dėmesio nė vienas šios problemos tyrinėtojas. Neabejotina, kad, tik ištyrus minėtų įvardžių sistemą, gali paaiškėti ir savybinio kilmininko vartosenos problema.

Senuosiuose lietuvių rašto paminkluose vartojami du minėtų įvardžių modeliai, kuriuos galima pavadinti A ir B. Sangražinių (ir savybinių) įvardžių sistemą sudaro: 1. savybinis kilmininkas; 2. daiktavardiškas ar būdvardiškas savybinis įvardis; 3. (nesavybinis) sangražinis įvardis; 4. pažymimasis įvardis *pats*⁹ + sangražinis įvardis; 5. analitinė sangražinio veiksmažodžio forma.

§ 4. Tikint A. Becenbergerio iškelta hipoteze, kad refleksyvinė asmeninių įvardžių vartoseną buvusi lietuviška (resp. taisyklinga), teoriškai reikėtų pripažinti, kad jos modelis turėjo būti apibūdinamas I, II ir III asmens opozicija visoje sangražinių ir savybinių įvardžių vartosenos sistemoje. Taigi religiniuose raštuose turėtų būti toks minėtų įvardžių modelis (1 schema).

Jeigu šis modelis iš tikrųjų yra paveldėtas iš baltų „prokalbės“, tai jis turėtų būti realizuojamas senuosiuose rašto paminkluose. Be to, bent jo elementai, kaip „archaizmai“, turėtų būti išlikę ir gyvosios kalbos (tarmių) sistemoje, nes tarmėse archaizmų tikrai netrūksta.

Patikrinkime, kaip šis modelis realizuojamas senųjų raštų kalboje.

1. Iš tikrųjų savybinio kilmininko vartoseną atitinka pateiktąjį modelį, plg.:

aš: *paklote mana afcharomis mana sumirkifiu* Mž¹⁰ 513₁₄₋₁₆;

Mana paties akimis tau pawizdefiu Mž 467₆; *atradau awi mana* VInE 96; *fiufiu Sunu mana* BP I 5; *mana worrijkschte esch padeiau debesisna* BB I Moz 9, 13; *Afch pašifstu awis mana* MT 4^a; *aß efmi Tewiep mano* Bt 186 ir kt.

tu: *Cziaftawaki tewa ir matina tawa* Mž 19₅; *Mileck artimaghi tawa* VInE 37; *wefk tawa namufna* BP I 25₂; *ant pilwa tawa waikschezosi* BB I Moz 3, 14; *Milek artima tawa* MT 74^a; *iki ßk kalawija tawo* Bt 51 ir kt.

jis: *rankas fawa*¹¹ *ufchdeia ant iu* Mž 97₅₋₈ ir kt.

⁸ Э. Косериу, Синхрония, диахрония и история, — Новое в лингвистике, III, Москва, 1963, 239.

⁹ Kai kurie autoriai jį vadina sangražiniu-pažymimuoju, žr. К. Е. Майтинская, Местоимения в языках разных систем, Москва, 1969, 267.

¹⁰ Sutrumpinimai tokie pat, kaip „Lietuvių kalbos žodyne“.

¹¹ Trečiojo asmens modelis M. Mažvydo ir visuose XVI–XVIII a. rašytojų darbuose yra toks pat, kaip dabartinėje kalboje.

5

4

3

2

1

aš siunčiu *mano* sūnų myliu *maną* tėvą prie *manęs* juos turiu kaip *patį mane* myliu artimą *mano* imi ji su *manimi*

man-

tu siunti *tavo* sūnų myli *tavą* tėvą prie *tavęs* juos turi kaip *patį tave* myli artimą *tavo* imi ji su *tavimi*

tav-

jis, ji siunčia *savo* sūnų myli *savą* tėvą prie *savęs* juos turi kaip *patį save* myli artimą *savo* ima ji su *savimi*

sav-

mes siunčiame *mūsų* sūnus mylime *mūsų* tėvą prie *mūsų* juos turime kaip *patį mus* mylime artimą *mūsų* imame jį su *mumis*

mūs-

mus

mum-

jūs siunčiate *jūsų* sūnus mylite *jūsų* tėvą prie *jūsų* juos turite kaip *patį jus* mylite artimą *jūsų* imate jį su *jumis*

jūs-

jus

jum-

jie, jos siunčia *savo* sūnus myli *savo* tėvą prie *savęs* juos turi kaip *patį save* myli artimą *savo* ima ji su *savimi*

sav-

mes: *mes atleidem mu fu kaltimus* Mž 23; *mes gawome wertai uß mu fu darbus* VInE 217; *mes mu fu waikelius krikfchtijam* BP I 146 ir kt.

jūs: *Kalbeket fu schirdimis iufsu* Mž 509₁₄; *Ir kûpket yufu kuna* VInE 9; *Milekite neprietelius iufu* BP II 248; *nussimasgodinkite koias iusu* BB I Moz 19,2; *mòkate dût ... dowanas waikamus ju fu* Bt 11 ir kt.

Pažymėtina, kad Prūsijos lietuvių raštuose tokia savybinio kilmininko vartoseną išsilaikė iki XX a., plg.: *pradèkite gerryn eiti mažose ju fû Nuffidèjimmose* MŠK 366; *Mes Mu fû pac žû Ranka priraßème* (1807 m.) Grom¹² 517₂₄₋₂₅; *kaip Malone Diewo... turi wartoti ir tawo Tikèjimq... parodyti*¹³; *Ponui Diewui tawo Griekus... atsimelstumbei*¹⁴ ir kt.

Asmeninių įvardžių savybinis kilmininkas refleksyvine reikšme (kiek rečiau) vartojamas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštuose: M. Petkevičiaus „Katekizme“, M. Daukšos „Postilėje“, J. Morkūno „Postilėje“, K. Sirvydo „Punktuose“, S. M. Slavočinskio „Giesmėse“, „Knygoje nobažnystės“, „Evangelijose“ („Ewangeliè polskie y litewskie“), „Pavinastėse krikščioniškose“ ir kt.

2. Antrasis modelio elementas – daiktavardiškas ir būdvardiškas savybinis įvardis – rašto paminkluose taip pat dažnai atitinka pateiktąjį modelį, plg.:

aš: *Er ne turiu macys dariti fu manu ka esch noriu?* VInE 42; ir *paßiftu manafes* (=avis) ir *paßiftams esmi nûg manuiû* VInE 74; *paßiftu manûfius* ir *paßiftams esmi nog manuiu* BP II 63; *paßiftu manas* ir *paßifta mani mános* (=avys) Ev 76 ir kt.

tu: *Tawu lobiu ubaga linksmini* Mž 289₄₋₅; *eik... pas tawûfus* Bt 66 ir kt.

Tokia savybinių įvardžių vartoseną aptinkama visuose XVI–XVIII a. lietuvių rašto paminkluose.

3. Trečiasis minėto modelio elementas, t. y. refleksyvinė asmeninių įvardžių vartoseną, realizuojamas tik pirmuosiuose religiniuose raštuose. Tačiau jis aptinkamas labai retai, plg.: *Prieg tawę s tu mus turek* Mž 260₂; *Brangei tau mus atpirkai* Mž 259₉₋₁₀; *Tawa ranka tawe penesi* Mž 386₃; *atmeskiem nûg mu fu iju wirwes* Mž 506₄; *Jeib mes mus stiprei gintumbim* Mž 52₂₉; *Ir niekada manes nog iufu neatmeskiet* Mž 9₆; *Prafchik tau ßenkla nûg ... Diewa* VInE 155; *asch ius mane sp imfiu* BP II 97; *tada paiufi tawe ing... Griekus infibridufi* BP II 413; *Wießpatie nemi patremk nûg tawęs* K1M 166; *Tu jûs pasfleppi flaptomis tawippi* PsD 162; *turiu po manim žalnierius* MP 73^a; *nieka táu neißkadik* MP 63^a. Kitų autorių darbuose tokios asmeninių įvardžių vartosenos, rodos, nėra.

¹² Grom = Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams, Vilnius, 1960.

¹³ Jonas Drantas, Šešios Knygos..., Memel, 1879, 19.

¹⁴ Jonas Arntas, Rojaus Darželis, Klaipėdoje, 1898, 13.

4. Modelio elementas – refleksyviškai vartojamas asmeninis įvardis + *pats* – raštuose aptinkamas labai retai, plg.: *Tawe pats ufchmufschdinai* Mž 259₁₀; *Tus bodzius kurius efch yumus bilau nefakau nūg manes patis* VInE 159; *Nūg tawės paties tatái bilái* DP 164₅ ir kt.

5. Penktasis modelio elementas – analitinės sangražinio veiksmažodžio I ir II asmens formos nepasižymi kitiems šio modelio elementams būdinga opozicija. Joms charakteringa laisva sangražinio įvardžio vartosena (žr. žemiau).

§ 5. Ištyrus modelio A realizaciją lietuvių rašto paminkluose, galima padaryti kai kurias išvadas.

1. Krinta į akis realizuoto modelio asimetriškumas. Jeigu savybinis asmeninių I ir II asmens įvardžių kilmininkas refleksyviškai vartojamas iki XX a., o asmeniniai I ir II asmens įvardžiai (nors ir retai) refleksyviškai vartojami iki XVIII a., tai kyla klausimas, kodėl analitinėse sangražinio veiksmažodžio formose įsigalėjusi laisva sangražinio įvardžio vartosena. Juk tos formos yra susijusios su visu aptariamu modeliu. Tuo tarpu net J. Bretkūnas, refleksyviškai vartodamas asmeninius I ir II asmens įvardžius, minėtų formų nepriešpastato asmens atžvilgiu, pvz.: *apiūfk strenas tawa bei imk fchi kodzų Aleaus su sawimi* BB Kar II 9, plg.: *Ne imkit su sawim... fidabrą* Bt 16; *imsiu ius su sawim* MP 200; *imk su sawimi patala fáwo* MP 113^a ir kt.

2. Antras dalykas – tai refleksyviškai vartojamų asmeninių I ir II asmens įvardžių junginių su *pats* vengimas. Raštuose tuos junginius dažniausiai sudaro (išskyrus kelis atvejus) sangražinio įvardžio formos, nors tam pačiam sakiny savybinio kilmininko funkcijas dažnai atlieka refleksyviškai vartojami asmeniniai I ir II asmens įvardžiai, plg.: *Miliek artima tawa kaip patis sawi* Mž 38₂₁; *Mileck artima tawa kaip pats sawe* VInE 97; *idant mes patis sawe graudintumbime* MT 198^a; *Milefsi... artima tawa kaip patisai sawe* MT 50; *Turėkigi ję pats sawipi* Bt 279; *kū kitą sudiji pati sawę apsudiji* Bt 261; *nugarbink mane tu Tėwe pats sawipi* Bt 190; *Ir patis sawimpi turėjom misli* Bt 307; *Ne bukite įβmintingais patis sawipi* Bt 277; *Turekitegi druska patis sawimpi* Bt 76; *milefi artima tawo kaip pats sawe* PK 6₁₂; *idant mes ... Diewa pažintumbim ir patis sawe* PK 2₈₋₉; *ką sakái ape sawe pāti?* DP 21; *ižgelbekis patis sawé* DP 172₃₃; *Tatái nūg Diewo turime... o tatái nūg sawé s pac žių* DP 606; *mes... džiaugiames... patis saw* DP 624; *turim... ir patis sawe ufsigint* MP 141; *nieko sawi patis padet negalim* MP 82; *nieko giáro pátis už fáwe ne galim dárít* MP 63; *ne patis sawimpi bat iampi giwenam* MP 139^a; *Bat kad to pátis iž sawę turet ne gálim* [MP 96^a]; *Ar neiaucžiat pátis sawimp* MP 140^a; *aβ gárbinu pats sawe* MP 127; *Milek artima tawa kaip patisay sawe* MP 342; *Wisu metu su sawim patis rokukites* SG 220₂₀; *ne nuog sawi paties kalbu* Ev 174; *Milefi... artimu*

táwo kaip pats sawi Ev (Rituale 7); *ku sakay ape sawe pati?* Ev 6; *ataduodu tau firdi mano ir patfay sawi* PKr 37; *o artima tawo kaypo patfay sawe* PKr 55; *Už kurius turem melsties?... už pacius sawe* PKr 31 ir kt.

3. Dėl nereguliarumo į asmeninių I ir II asmens įvardžių refleksyvinę vartoseną galima žiūrėti kaip į anomaliją, nes senuosiuose raštuose sangražinis įvardis asmens atžvilgiu dažniau vartojamas indiferentiškai, plg.: *Bo nieka ant sawes nešinau* VlnE 13; *Pagelbek saw pats* VlnE 216; *sawip laikai* BP I 29; *mes sawipi dumofim* BP II 240; *sawip tikefi* MT 74^a; *Ne esme wertais patis ką nūg sawes dumoti kaip ir isch sawes* MT 66; *nudumójau tai sawip* Bt 308; *mes daug sawimp turim kentejimū* Bt 307; *Argu ne padáret skjiriaus sawipi...?* Bt 393; *nufižémini-ma sawimp twirtay laikijkite* Bt 403; *Tu... szirdi sawije turri* MŠK 454; *ne galim... Griekus pamesti, kol sawije ne esme numánę, griešni éšą* MŠK 22; *jus griešną szirdi sawije turrit* MŠK 23 ir kt. Laisva sangražinio įvardžio vartoseną būdinga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštų kalbai.

§ 6. Pažymėtina, kad visuose senuosiuose raštuose laisvai vartojamas ir sangražinių įvardžių savybinis kilmininkas, ir daiktavardiškas resp. būdvardiškas savybinis įvardis, pvz.: *Pašink usch waikus sawa* Mž 494₉; *sawon schirdin tatai diefi* Mž 418₆; *nafrais sawa skelpsi IESV* Vln E 144; *atleifciau sawo kaltamujo* KIM; *priimk aufump sawo* KIM 100; *rupesciu turime širdije sawoj'* KIM 121; *tu sawūfus... penni* KIM 11, plg.: *Pakêlkiteg... širdis sawás* DP 591; *ižkatbêk sawūfius* DP 601 ir kt. Tokia minėtų įvardžių vartoseną aptinkama visuose lietuvių rašto paminkluose.

Taigi ryškėja antrasis sangražinių resp. savybinių įvardžių vartosenos senųjų raštų kalboje modelio variantas B, kuris, kaip matyti, yra simetriškas. Jam būdinga indiferentiška asmens atžvilgiu įvardžio šaknies *sav-* vartoseną, plg. 2 schemą.

Labai svarbus dalykas yra tas, kad B variantas reguliariai realizuojamas visuose lietuvių rašto paminkluose, o tuo tarpu A variantas tik iš dalies, t. y. tik kai kurie to varianto elementai. Taigi jau ir dėl to A varianto taisyklingu laikyti negalima. Tiesa, vien senųjų rašto paminklų medžiagos ištyrimo gali nepakakti. Reikia ieškoti ir papildomų sisteminių argumentų. Ž. Vandrijės¹⁵ nuomone, jei abejojama koku nors kalbos faktu, reikia kreiptis į liaudį paaiškinimo. Tokį paaiškinimą mums galėtų duoti dabartinės lietuvių kalbos tarmės. Iš tikrųjų dabartinėms lietuvių kalbos tarmėms refleksyvinė asmeninių įvardžių vartoseną nebūdinga¹⁶. Net XVIII a. vidury P. Ruigio paskelbtoms liaudies dainoms būdinga tik laisva sangražinio įvardžio vartoseną, o to meto religiniai raštai „tebesipuošė“ refleksyvine asme-

¹⁵ Ж. Вандриес, Язык, — В. А. Звегинцев, История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях, I, Москва, 1960, 393.

¹⁶ Jeigu ji būtų gyva, tai toks lietuvių tarmių tyrinėtojas kaip Z. Zinkevičius nebūtų jos nepastebėjęs ir neiškėlęs savo darbuose.

	1	2	3	4	5	
aš:	siunčiu	einu	turiu	myliu	imu	
tu:	siunti	eini	turi	myli	imi	
mes:	siun- čiame	→savo sūnų eina- me	turime	→juos prie savęs myli- me	→artimą imame	→jį su savimi
jūs:	siun- čiate	einate	turite	mylite	imate	

ninių įvardžių savybinio kilmininko vartoseną. Štai keli pavyzdžiai iš P. Ruigio dainų: *Aš atfišakiau sawo Mocžuttei; Aš su sawo Bernužėliu...* Be to, visi XVIII a. grožinės literatūros kūrėjai (didesni ir mažesni) vartojo sangražinių (resp. savybinių) įvardžių modelio B variantą (A. Šimelpenigis, K. Donelaitis ir kiti). Pažymėtina, kad pirmuosiuose kanceliariniuose raštuose (1589 m.) dažnesnė laisva *savo* vartoseną¹⁷, o refleksyvinė asmeninių įvardžių vartoseną labiau įsigali XVIII ir XIX a., nors, tikint A. Becenbergerio hipoteze, turėtų būti priešingai, plg.: *Mes Musfū pac žû Ranka prirašėme Grom 517*_{24–25} (1807 m.).

§ 7. Iš to, kas pasakyta, darosi aišku, kad religinių XVI–XVIII a. raštų refleksyvinės asmeninių įvardžių vartosenos lietuviškumo (resp. taisyklingumo) negali paremti nei gyvoji kalba (tautosaka), nei grožinė literatūra, kuri buvo kuriama gyvosios kalbos pagrindu. Jos neremia ir senųjų raštų aptariamų įvardžių modelio A varianto asimetriškumas. Be to, kai kurių Rytų Prūsijos religinių raštų vertėjų (J. Bretkūno ir J. Rėzos) darbuose pasitaiko atveju, kai refleksyvine reikšme pavartotas įvardis *mano* yra taisomas į *savo*¹⁸. Todėl dabar neabejojant galima teigti, kad refleksyvinė asmeninių įvardžių vartoseną prūsiniėje lietuvių kalbos raštų atšakoje yra vokiečių kalbos interferencijos rezultatas. Iš tikrųjų juk aukščiau pateiktas modelio A variantas tėra tik vokiečių kalbos sangražinio įvardžio modelio atitikmuo. Jo realizacijos asimetriškumas lietuvių raštuose gali paaiškėti, aptarus nesistemines (kultūrinės) kalbos sąlygas.

§ 8. Kadangi nesisteminės lietuvių senųjų rašto paminklų kalbos raidos sąlygos jau yra plačiau aptartos tyrinėtojų¹⁹, tai čia bus minimos tik svarbiausios, kiek jos susijusios su tiriamąja problema.

¹⁷ Plg.: *Tam ant pastiprinoghima mes sawa peczeti...liepem ušdeti* Grom.

¹⁸ Tokių taisykių yra pateikęs J. Palionis, žr. J. Palionis, op. cit., 194.

¹⁹ J. Palionis, op. cit., 13–15.

Kaip žinoma, Prūsų Lietuvoje pasirodę raštai buvo išversti iš vokiečių kalbos. Pirmieji vertėjai, bijodami iškreipti biblines dogmas ir neturėdami „lietuviškų“ vertimo tradicijų, stengėsi nenutolti nuo originalo. Todėl pasidarė galima ne tik leksinė, bet ir gramatinė, ir sintaksinė interferencija. Tuo galima paaiškinti ir refleksyviškai vartojamus asmeninius įvardžius pirmuosiuose rašto paminkluose. M. Mažvydo pavartotas vokiškas sangražinių įvardžių modelis galėjo vėliau virsti rašto „norma“ ir įteisinti tam tikrą tradiciją²⁰. Vėlesni autoriai, kuriems pirmasis spaudinyss jau buvo tam tikras autoritetas, sąmoningai ar nesąmoningai bus vartoję refleksyvinį asmeninių įvardžių modelį. Kaip religinių raštų kalbos tradicija varžė net ir gerus vertėjus bei puikius lietuvių kalbos mokovus, aiškiai rodo D. Kleino pavyzdys. Savo „Grammatica Litvanica“ 145–149 p. jis teigia laisvą sangražinio įvardžio vartoseną²¹, o „Maldų knygelėse“ (1685 m.) dažnai vietoj indiferentiškos asmens atžvilgiu šaknies *sav-* jis refleksyviškai vartoja asmeninius įvardžius ir jų darinius, plg.: *Aß maną Dwáse išliefu* KIM 62; *Turrek tawo fargyboj’* KIM 3; *Wiešpatie nemi patremk nūg tawes* KIM 166; *pruimk mus tawon meilen* KIM 115 ir kt. Taip pat elgėsi ir kiti vertėjai. Be to, kai kurie vertėjai galėjo kaip reikiant nemokėti lietuvių kalbos²².

§ 9. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje pasirodžiusiuose raštuose refleksyvinės asmeninių įvardžių vartosenos įsigalėjimas aiškintinas dviem priežastim: 1. lenkiškųjų originalų įtaka, nes ano meto lenkiškuose raštuose refleksyvinė asmeninių įvardžių vartoseną yra gana dažna (plg. M. Petkevičiaus katekizmo ir jo lenkiškojo originalo pavyzdžius: *zodi sawa teykisi išaknint firdifna musu dwafia tawo šwentaia* PK 31_{9–11} *flowo twoie šwięte racž wkorzenié v serca naße Duchem twoim šwiętyt* PK30_{11–13} ir kt.); 2. religinių raštų, išleistų Prūsų Lietuvoje, įtaka. Žinoma, kad M. Mažvydo darbais yra naudojęsis M. Petkevičius, o B. Vilento – Morkūnas, M. Daukša ir K. Sirvydas²³.

²⁰ Yra pagrindo manyti, kad tokia tradicija jau buvo susiklosčiusi rankraštiniuose tikišniuose tekstuose, kurių, be abejo, buvo XV a. ir XVI a. pirmojoje pusėje. Ja galėjo pasinaudoti ir M. Mažvydas, žr. J. Lebedys ir J. Palionis, Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas, – Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, III, Vilnius, 1963, 132. Viename iš rastų tekstų asmeninis įvardis jau vartojamas refleksyviškai, plg.: *mef atlyaijdžame mvfu kalczijemvf* žr. J. Lebedys ir J. Palionis, min. str., 124.

²¹ Vienu iš argumentų, tariamai patvirtinančių refleksyvinę asmeninių įvardžių vartoseną lietuvių kalboje, A. Becenbergeris (žr. A. Bezenberger, Beiträge..., 255) laikė per klaidą į D. Kleino gramatiką patekusį atvejį (tu *tawa warda paraßai* 147–148), kuris gramatikos gale pridėtame klaidų sąrašė ištaisytas į *mana*.

²² Vienas iš tokių vertėjų galėjo būti J. Rėza, žr. V. Žulys, Retas kalbų interferencijos atvejais, – Kalbotyra XXIII (1971) 105 (ir ten nurodytą literatūrą); V. Žulys, Jonas Rėza ir jo psalmyno pasirodymo aplinkybės, – Literatūra XIV (1971) 94.

²³ J. Palionis, op. cit., 13, 14.

§ 10. Belieka atsakyti į klausimą, kodėl senuosiuose raštuose dažniausiai refleksyviškai vartojamas tik asmeninių įvardžių savybinis kilmininkas. Tai galima paaiškinti, matyt, tuo, kad pirmųjų raštų tekstų (korpusų) apimtis nebuvo didelė. Originaluose nebuvo viso sangražinio (savybinio) įvardžio modelio, o tik minėtasis to modelio elementas (plg. rankraštinio poterių teksto pavyzdį, žr. 20 išnašą). Todėl jo paraidinis vertimas į lietuvių kalbą ir intensyvus vartojimas galėjo sudaryti „normos“ įspūdį ir suklaidinti ne vieną vertėją, o vėliau ir tyrinėtoją.

§ 11. Vadinasi, į lietuvių²⁴ senųjų rašto paminklų refleksyvinę asmeninių įvardžių vartoseną reikia žiūrėti kaip į vokiečių (resp. lenkų²⁵) kalbos interferencijos rezultatą. Toji interferencija nebuvo visuotinė, nes jai atkakliai priešinosi sangražinio įvardžio šaknies *sav-* laisvos vartosenos modelis, kuris, be abejonės, yra paveldėtas iš senovės.

ZU EINER EIGENSCHAFT DES GEBRAUCHES DER PERSONALPRONOMINA IM AITLITAUISCHEN

Zusammenfassung

Der vorliegende Aufsatz ist den Entstehungsumständen des reflexiven Gebrauches der Personalpronomina im Altlitauischen gewidmet. Die Aufmerksamkeit des Verfassers ist hauptsächlich auf die systematischen und kulturellen Umstände gerichtet, welche Einfluß auf den Gebrauch des reflexiven Pronomens in den alten litauischen Sprachdenkmälern ausübten.

Die Ergebnisse der Erforschung sind folgende:

1. Die reflexive Verwendung der Pronomina der 1. und 2. Person in den kirchenlitauischen Sprachdenkmälern ist eine direkte Anpassung des deutschen (im Großlitauen — des polnischen)

²⁴ Tas pat pasakytina ir apie latvių rašto paminklų kalbos atitinkamų įvardžių modelį. Refleksyvinė asmeninių (resp. savybinių) įvardžių vartosena jau aptinkama XVI a. pirmosios pusės ir vidurio vadinamuosiuose Bruno (B) ir Hazentéterio (H) poterių tekstuose. Ji būdinga ir žymiausio XVII a. rašytojo G. Mancelio religiniams darbams. Tačiau visuose latvių kalbos rašto paminkluose aptinkama ir laisva įvardžio *sav-* šaknies vedinių vartosena (Catechismus Catholicorum, 1585; G. Mancelio, Lettische Postill, 1654 ir kt.). Be to, G. Mancelis religiniuose raštuose dažniau vartoja vokiečių kalbos aptariamų įvardžių modelį, o gyvąją liaudies kalbą parašytame Anso ir Mikelio pokalbyje (Phraseologia Lettica, Riga, 1638), kuris laikytinas viena pirmųjų latvių originalių novelių (Žr. A. Ozols, Veclatviešu rakstu valoda, Rīgā, 1965, 155), sangražinis įvardis vartojamas indiferentiškai asmens atžvilgiu, plg.: *Eß ſcho Labbibu pahrdevis ſawai Seewai Setawas nopirkſchu* ir kt. Vadinasi, ir latvių kalbos rašto paminklų medžiaga patvirtina prielaidą, kad refleksyvinė asmeninių įvardžių vartosena buvo „norminė“ tik religiniams rašto paminklams, bet ne gyvajai liaudies kalbai.

Greičiausiai laisva sangražinio įvardžio vartosena buvo būdinga ir prūsų kalbai.

²⁵ Galima spėti, kad lenkų kalboje refleksyvinė asmeninių įvardžių vartosena taip pat bus atsiradusi dėl vokiečių kalbos įtakos.

Sprachgebrauches des Personalpronomina, die nicht durchgreifende Giltigkeit hatte. Die letzt gezogene Folgerung unterstützt die Erforschung des reflexiven Gebrauches der Personalpronomina im altlitauischen Sprachsystem des 16. und 19. Jahrhunderts.

2. Die regelmäßige Verwendung des freien Gebrauches des Pronominalstammes *sav-* im Kirchenlitauischen, als auch in den Werken der schönen Literatur und in den Volksliedern des 18. Jahrhunderts ist, zweifelsfrei, eine altertümliche Eigenschaft des litauischen Sprachgebrauches.